

พระสงฆ์มอญในสังคมไทย

สุจิตลักษณ์ ดีผดุง
วิจิตร เกิดวิเศษ
อรรถจินดา ดีผดุง
สุเอ็ด คชเสนี

หมายเหตุของบรรณาธิการ

บทความนี้เป็นเนื้อหาส่วนหนึ่งของงานวิจัยชื่อ “บทบาทในด้านสังคม วัฒนธรรม และการเมือง ของชนกลุ่มน้อยในกรุงรัตนโกสินทร์ ความเป็นมาและความเปลี่ยนแปลงในรอบ ๒๐๐ ปี มอญ” ของคณะผู้วิจัยตามที่ระบุนามข้างต้น เป็นงานวิจัยที่ได้รับทุนสนับสนุนจากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปี ๒๕๒๕ ในการตีพิมพ์ครั้งนี้ บรรณาธิการได้แก้ไขเนื้อหาและภาษาในบางแห่งเพียงเล็กน้อย เพื่อความเหมาะสมในการตีพิมพ์เป็นบทความในวารสารทางวิชาการ

สมัยกรุงศรีอยุธยา

พุทธศาสนานิกายรามัญเข้าสู่ประเทศไทยพร้อมๆ กับการอพยพเข้าสู่ประเทศไทยของชาวมอญจะเห็นได้จากการอพยพที่มีหลักฐานในครั้งแรกสมัยสมเด็จพระมหาธรรมราชานั้น มีภิกษุสามเณรเข้ามามากมาย เช่น พระมหาเถรคันฉ่องและพระภิกษุสามเณรรามัญอื่นๆ สมเด็จพระมหาธรรมราชาโปรดให้พระมหาเถรคันฉ่องอยู่วัดมหาธาตุและทรงแต่งตั้งให้เป็นเจ้าคณะรามัญเพื่อปกครองดูแลพระสงฆ์รามัญด้วยกัน ซึ่งก็แสดงว่าจะต้องมีภิกษุสามเณรใหญ่น้อยที่เป็นศิษย์อพยพเข้ามาเป็นจำนวนมากจนต้องแต่งตั้งเจ้าคณะสงฆ์รามัญขึ้นปกครองว่ากล่าวกันเอง คณะสงฆ์รามัญเหล่านี้ก็คงจะเผยแพร่ลัทธิวิธีพระพุทธศาสนาแบบรามัญแก่ชาวกรุงศรีอยุธยาโดยทั่วไป ตลอดจนถึงหัวเมืองใกล้เคียงด้วย ในบริเวณใดที่เป็นหมู่บ้านมอญก็คงจะได้สร้างวัดมอญขึ้นเพื่อใช้เป็นสถานที่ประกอบพิธีทางศาสนา และบวชกุลบุตรในหมู่บ้านนั้นด้วย พุทธศาสนาแบบรามัญนิกายจึงคงอยู่ในประเทศไทยแต่นั้นมา^๑

การปกครองคณะสงฆ์รามัญในสมัยกรุงศรีอยุธยา มีการปกครองแยกต่างหากจากคณะสงฆ์ไทยมีเจ้าคณะใหญ่ปกครองและมีพระราชคณะชั้นรองๆ เป็นผู้ช่วยตามหัวเมืองที่มีพระสงฆ์รามัญอยู่ก็ให้เจ้าคณะเมืองประจำเมืองนั้นๆ ปกครองกันต่อๆ ลงไป ปรากฏชื่อพระราชคณะฝ่ายรามัญในบัญชีรายชื่อพระราชคณะในกรุง นอกกรุงครั้งกรุงศรีอยุธยา เช่น พระไตรสรณธวัชวัดจอมปู ขึ้นคณะซ้ายของคันทน์ พระอริยธวัชจกรมขึ้นคณะขวาของคันทน์ และในบัญชีรายชื่อเจ้าคณะเมืองในตัวเมืองปักษ์ใต้ที่ขึ้นคณะคามวาสีฝ่ายชาวครั้งกรุงศรีอยุธยา ก็มีรายชื่อพระครูเจ้าคณะเมืองฝ่ายรามัญปรากฏอยู่หลายชื่อ คือ พระครูรามัญธำมณี พระครูอินทมนี ประจำเมืองกาญจนบุรี พระครูอินทเขมา ประจำเมืองราชบุรี^๒

คณะสงฆ์ในประเทศไทยตั้งแต่นั้นมาจนถึงรัตนโกสินทร์จึงมี ๒ ฝ่าย นิิกายเดิมซึ่งไทยได้มาโดยตรงจากลังกาทวีป และรามัญนิิกายของมอญ

การจัดคณะสงฆ์ในสมัยกรุงศรีอยุธยานั้นแบ่งพระราชคณะเป็น ๓ คณะ แต่ละคณะมีเจ้าคณะเป็นหัวหน้าสำหรับคณะสงฆ์รามัญแม้จะแยกไปปกครองกันเองก็ยังต้องขึ้นกับคณะซ้ายข้างคณะขวาข้างสุดแล้วแต่ว่าวัดนั้นๆ จะสังกัดในคณะใดดังต่อไปนี้

คามวาสีฝ่ายซ้ายมีสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณราชธำมณีแห่งวัดมหาธาตุเป็นเจ้าคณะ มีอำนาจคลุมไปถึงพระราชคณะคามวาสีในหัวเมืองเหนือ

อรัญวาสีคณะกลาง มีพระพุทธานุชาจารย์วัดโบสถ์เป็นเจ้าคณะ ควบคุมพระราชคณะอรัญวาสีทั่วประเทศ

คามวาสีฝ่ายขวา มีพระวันรัตวัดป่าแก้ว เป็นเจ้าคณะ มีอำนาจคลุมไปถึงพระราชคณะคามวาสีทั้งหมดในตัวเมืองทางใต้^๓

สมัยกรุงธนบุรี

ในสมัยกรุงธนบุรีนั้น สภาพของคณะสงฆ์ตกอยู่ในลักษณะเสื่อมโทรมและวุ่นวายทั่วไปหมด ทั้งนี้ก็

เนื่องมาจากถูกพม่าทำลายและการรบกวนกันเองในเวลาที่ไทยจะคิดตั้งตัวเป็นอิสระ แม้ว่าพระเจ้ากรุงธนบุรีจะได้ทรงพยายามชวนชวายุพื้นฟูการพระศาสนาขึ้นใหม่ก็ตามการนี้ก็ยังไมทันจะเรียบร้อยพระองค์ก็เสียดพระจิตไปก่อน การคณะสงฆ์ก็ทรุดลงไปอีกจนกระทั่งถึงสมัยรัชกาลที่ ๑ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ กิจการคณะสงฆ์ไทยจึงได้รับการแก้ไขฟื้นฟูเรียบร้อยสืบมาจนทุกวันนี้

ในระยะกรุงธนบุรีนั้น แม้ว่าพระเจ้ากรุงธนบุรีจะได้ทรงพยายามฟื้นฟูปรับปรุงการคณะสงฆ์ แต่ก็ไม่มีหลักฐานใด ๆ ที่กล่าวถึงคณะสงฆ์รามัญ ที่เป็นเช่นนี้อาจเป็นเพราะคณะสงฆ์รามัญเป็นคณะย่อย คงจะรวมอยู่กับคณะใหญ่คณะหนึ่ง จึงไม่กล่าวถึงเป็นพิเศษ แต่ก็พอจะสันนิษฐานได้ว่าก็คงมีสภาพเดียวกับคณะสงฆ์ฝ่ายไทย

สมัยกรุงรัตนโกสินทร์

รัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช

ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช แม้ว่าทรงรับภาระหนักทางด้านพระราชอาณาจักรแล้วก็ตาม พระองค์ก็ไม่ได้นิ่งนอนใจในกิจการคณะสงฆ์ได้ทรงกระทำเป็นเรื่องราวรับด่วนในการแก้ไขทะนุบำรุงฟื้นฟูศาสนา ทรงจัดการคณะสงฆ์ให้กลับเป็นปกติ มีการตรากฎพระสงฆ์ และมีกระทั้งการสังคายนาพระไตรปิฎก^๔

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกได้ทรงตั้งสมเด็จพระสังฆราชคณะที่ถูกสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีถอดถอนโดยไม่มีคามผิดให้กลับดำรงตำแหน่งเก่าตามเดิม ในส่วนที่เกี่ยวกับคณะสงฆ์รามัญปรากฏว่าในขณะที่สถาปนากรุงรัตนโกสินทร์นั้นยังไม่มีตัวพระราชคณะฝ่ายรามัญ พระองค์จึงได้ทรงพระกรุณาจัดหาพระมหาเถระฝ่ายรามัญซึ่งรู้วินัยปริยัติได้ ๓ รูป ทรงตั้งเป็นพระมหาสุเมธจารย์องค์หนึ่ง พระไตรสรณธของค์หนึ่ง และพระสุเมธน้อยองค์หนึ่งได้โปรดให้พระสงฆ์รามัญมาอยู่วัด

ตอแงเมื่อสมเด็จพระอนุชาธิราชทรงสร้างวัดตอแงขึ้นใหม่ โดยให้พระมหาสุเมธจารย์เป็นเจ้าอาวาส ส่วนพระไตรสรณธัมมก็มีพระบรมราชโองการให้ไปอยู่วัดบางหลวง เป็นเจ้าคณะรามัญในแขวงเมืองนนทบุรีและสามโคก พระสุเมธน้อยนั้นโปรดให้ครองวัดบางยี่เรือใน^๕

ส่วนการปกครองคณะสงฆ์รามัญก็คงอนุวัตรตามแบบอย่างการปกครองพระสงฆ์ไทยคือมีเจ้าคณะใหญ่ปกครองว่ากล่าว ตามหัวเมืองก็ให้มีเจ้าคณะเมืองประจำเมืองนั้นเพื่อปกครองกันต่อไป ซึ่งก็คือนั่งจัดตามแบบครั้งกรุงศรีอยุธยาตนเอง เจ้าคณะใหญ่ในครั้งนั้นปรากฏนามว่า ‘พระมหาสุเมธจารย์’ ซึ่งภายหลังได้เปลี่ยนเป็น ‘พระสุเมธจารย์’^๖ และมีเจ้าคณะรองตำแหน่ง ‘พระคุณวงศ์’ หรือ ‘พระกุลวงศ์’ เดิมเป็นพระราชาคณะสามัญต่อมาในรัชกาลที่ ๕ ยกขึ้นเป็นเสมอชั้นเทพ และมี ๒ องค์ คือ พระคุณวงศ์ (สน) เจ้าอาวาสวัดปรมัยยิกาวาส องค์ที่หนึ่งและพระคุณวงศ์ (จู) เจ้าอาวาสวัดปรมัยยิกาวาสองค์ที่สอง^๗

นอกจากนี้ยังมีพระราชาคณะชั้นรองๆ ลงมาช่วยราชการคณะอีกหลายรูป ตลอดจนพระครูเจ้าคณะเมืองประจำเมืองต่างๆ ที่มีวัดและชาวมอญอาศัยอยู่ แต่ไม่ปรากฏหลักฐานว่าคณะสงฆ์รามัญสังกัดอยู่คณะใด

ตำแหน่งและราชทินนามพระราชาคณะ และพระครูฝ่ายรามัญที่พอจะรวบรวมได้มีดังนี้คือ^๘

๑. พระสุเมธจารย์ (เดิมเป็นพระมหาสุเมธจารย์) เจ้าคณะใหญ่ฝ่ายรามัญ
๒. พระคุณวงศ์ (หรือ พระกุลวงศ์) เจ้าคณะรองฝ่ายรามัญ
๓. พระอริยธัมม
๔. พระธรรมวิสารถ
๕. พระอุดมญาณ เจ้าคณะเมือง นครเขื่อนขันธ์ (พระประแดง)
๖. พระไตรสรณธัมม
๗. พระสุเมธมุนี (เดิมเป็นพระสุเมธน้อย)

๘. พระรามัญมุนี เจ้าคณะเมือง ปทุมธานี
๙. พระรามัญมหาเถร วัดโบท ปทุมธานี
๑๐. พระอุดมวิจารณ์ วัดทรงธรรม เมืองนครเขื่อนขันธ์
๑๑. พระครูอินทมนี เจ้าคณะเมืองฝ่ายรามัญนนทบุรี
๑๒. พระครูวิสุทธิวงศ์ เจ้าคณะรองฝ่ายรามัญเมืองนครเขื่อนขันธ์
๑๓. พระครูอินทเมฆา เจ้าคณะรองฝ่ายรามัญเมืองราชบุรี
๑๔. พระครูรามัญสมณคฤต ตำแหน่งเจ้าอาวาส วัดกวิศราราม ลพบุรี
๑๕. พระครูสาครคุณาธาร เจ้าคณะเมืองฝ่ายรามัญเมืองสมุทรสงคราม
๑๖. พระครูรามายิบัติ เจ้าคณะรองฝ่ายรามัญเมืองราชบุรี
๑๗. พระครูรามัญญายิบัติ เจ้าคณะรองฝ่ายรามัญเมืองราชบุรี
๑๘. พระครูโฆทานสมณคฤต วัดกวิศราราม ลพบุรี
๑๙. พระครูราชสังวร ตำแหน่งพระครูพระปริตรรามัญ
๒๐. พระครูสุนทรวิลาส ตำแหน่งพระครูพระปริตรรามัญ
๒๑. พระครูราชปริต ตำแหน่งพระครูพระปริตรรามัญ
๒๒. พระครูสิทธิเดช ตำแหน่งพระครูพระปริตรรามัญ
๒๓. พระครูวิสุทธิศีล เจ้าคณะรองฝ่ายรามัญเมืองปทุมธานี
๒๔. พระครูธรรมลิขิต คณะพระสุเมธจารย์
๒๕. พระครูอุดมวงศ์ รามัญเมืองนนทบุรี
๒๖. พระครูวิเชียรมนี รามัญเมืองนนทบุรี
๒๗. พระครูนิโรธมนี รามัญเมืองนนทบุรี
๒๘. พระครูธรรมวิจารณ์ รามัญเมืองนนทบุรี
๒๙. พระครูอมรยิบัติ เจ้าคณะรองฝ่ายรามัญเมืองนนทบุรี
๓๐. พระครูปัญญารัตน์ รามัญเมืองปทุมธานี
๓๑. พระครูปิฎกกร รามัญเมืองนครเมืองเขื่อนขันธ์

๓๒. พระครูอุตโมรวงค์ (หรือพระครูอุตโมรวงค์ธาดา)
รามัญเมืองปทุมธานี

๓๓. พระครูนันทมุนี (หรือพระครูนันทมุนี)
รามัญเมืองปทุมธานี

๓๔. พระครูวินัยธรรม วัดชนะสงคราม กรุงเทพฯ

รวบรวมจากหลักฐานในสมัยรัชกาลที่ ๕ กอง
จดหมายเหตุแห่งชาติ, กรมศิลปากร, กระทรวงศึกษาธิการ
แฟ้ม ศ.๗ (เลขที่ ๕๔, ๖๑, ๗๔, ๘๐) เรื่องพระสงฆ์
ป่วยและถึงมรณภาพแฟ้ม ศ.๑๐ ก. (เลขที่ ๔, ๑๒, ๑๗,
๒๑, ๒๓) เรื่องตั้งและลาออกจากสมณศักดิ์ แฟ้ม ศ.๑๒
เลขที่ ๘ เรื่องจัดการคณะสงฆ์หัวเมืองต่าง ๆ

รัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

ในรัชกาลที่ ๒ การปกครองคณะสงฆ์ไม่มีการเปลี่ยนแปลงทางด้านคณะสงฆ์รามัญก็คงไม่มีอะไรเปลี่ยนแปลงนอกจากมีพวกมอญอพยพเข้ามามากขึ้นและก็มีพระภิกษุสงฆ์สามเณรเข้ามาเป็นจำนวนมากและได้โปรดเกล้าฯ ให้ไปอยู่ที่ปทุมธานีบ้าง นนทบุรีบ้าง เมืองนครเขื่อนขันธ์บ้าง และนี่เองทำให้มีวัดเกิดขึ้นมากมายในปทุมธานี นนทบุรี และนครเขื่อนขันธ์มาจนกระทั่งทุกวันนี้

รัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

ในสมัยรัชกาลที่ ๓ สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ได้กล่าวไว้ในตำนานคณะสงฆ์ หน้า ๔๗ ว่าได้มีการเปลี่ยนแปลงการจัดปกครองคณะสงฆ์คือ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้รวมพระอารามหลวง และวัดราษฎร์ในกรุงเทพฯ เข้ามาเป็นคณะหนึ่งเรียกว่า "คณะกลาง" ขึ้นในกรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส อธิบดีสงฆ์วัดพระเชตุพน ด้วยเหตุนี้การคณะสงฆ์จึงแยกเป็น ๔ คณะใหญ่ คือคณะเหนือ คณะใต้ คณะกลาง และคณะอรัญญวาสี (ซึ่งยังคงมีตำแหน่งเจ้าคณะ)^๔ แดงการณคณะสงฆ์เล่ม ๒ กล่าวว่า คณะรามัญนั้น รวมวัดที่พระสงฆ์เป็นรามัญเข้าไว้ด้วยกัน มีพระสุเมธจารย์เป็นเจ้าคณะเช่นเดิม และมีวัดชนะสงครามซึ่งเป็น

วัดของเจ้าคณะกับวัดในเมืองนครเขื่อนขันธ์เท่านั้น ที่ขึ้นกับคณะกลาง ส่วนวัดรามัญในเขตเมืองอื่นก็ให้ขึ้นกับคณะเมืองนั้น ๆ^{๑๐}

ในสมัยรัชกาลที่ ๓ นี้ มีการปรับปรุงคณะสงฆ์ครั้งสำคัญจัดเป็นการปฏิรูปศาสนาซึ่งมีผลทำให้เกิดนิกายใหม่ในการคณะสงฆ์ไทย คือ ธรรมยุติกนิกาย การนี้ก็เนื่องมาจากการที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงศึกษาพระไตรปิฎกอย่างแตกฉาน เมื่อครั้งยังทรงผนวชอยู่และพระสงฆ์รามัญก็ได้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการปฏิรูปครั้งนี้อย่างมาก

การปฏิรูปศาสนาในสมัยรัชกาลที่ ๓

ในสมัยรัชกาลที่ ๓ ได้มีการปรับปรุงคณะสงฆ์ครั้งใหญ่ซึ่งจัดได้ว่าเป็นการปฏิรูปการศาสนา โดยมีพระภิกษุสมเด็จพระเจ้าฟ้ามงกุฎ (พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว) เป็นผู้นำ และได้ดำเนินการปรับปรุงตามแบบแผนของพระสงฆ์รามัญ มูลเหตุของการปรับปรุงศาสนาก็เนื่องมาจากการศึกษาพระไตรปิฎกอย่างแตกฉานของพระภิกษุ สมเด็จพระเจ้าฟ้ามงกุฎ ซึ่งทำให้ทรงเห็นว่า วัตรปฏิบัติของพระสงฆ์ไทยผิดไปจากแบบแผน พระวินัยที่พระพุทธองค์ทรงบัญญัติไว้ พระองค์จึงทรงพยายามที่จะแสวงหาทางปฏิบัติที่ถูกต้องเกี่ยวกับพระธรรมวินัยตามพุทธบัญญัติ เมื่อครั้งที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงผนวชอยู่นั้นทรงศึกษาพระธรรมวินัยทั้งฝ่ายคันถธุระและวิปัสณาธุระ เมื่อแรกทรงตั้งพระทัยจะผนวชเพียงพรรษาเดียว แต่บังเอิญสมเด็จพระบรมชนกนาถคือ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เสด็จสวรรคตในระหว่างนั้นและพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ราชสมบัติสืบมาพระองค์จึงทรงตัดสินใจที่จะอยู่ในสมณเพศต่อไปโดยไม่มีการกำหนด พระองค์ได้ทรงศึกษาวิปัสณาธุระอย่างจริงจังจนกระทั่งได้คล่องแคล่วทั้งสิ้น สุดทางที่จะหาอาจารย์บอกเล่าต่อไปได้ เมื่อทรงสงสัยในลัทธิบางอย่างก็ทรงไต่ถามถึงมูลเหตุของลัทธินั้น อาจารย์ก็ไม่สามารถชี้แจงถวายได้เป็นเหตุให้ทรงหันมาเริ่มศึกษาคันถธุระแทน และเสด็จกลับมา

ประทับ ณ วัดมหาธาตุและทรงศึกษาพระปริยัติธรรมต่อไปอีก ได้ทรงศึกษาภาษามคธเป็นเวลา ๓ ปี ก็ทรงรอบรู้ภาษามคธอย่างแตกฉาน พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้เข้าแปลพระปริยัติธรรมถวายหน้าพระที่นั่ง ก็ทรงแปลได้ตลอด จึงได้รับพระราชทานพัดยศสำหรับเปรียญเอก ๙ ประโยค^{๑๑}

เมื่อพระองค์ทรงทราบภาษามคธจนสามารถอ่านพระไตรปิฎกจนเข้าพระทัยได้โดยลำพังพระองค์เองก็ได้ทรงพยายามพิจารณาหลักฐานในพระพุทธศาสนา ได้ทรงพยายามศึกษาพระไตรปิฎกทุกพระคัมภีร์อย่างพิถีพิถันพิจารณาทำให้ทรงทราบหลักที่แท้จริงแห่งพระพุทธศาสนาและทรงเห็นว่าวัตรปฏิบัติที่พระสงฆ์ไทยประพฤติกันอยู่นั้นคลาดเคลื่อนผิดกับพระวินัยที่พระพุทธองค์ทรงบัญญัติไว้อย่างมากทำให้เกิดความสลดในพระราชหฤทัยและทรงวิตกว่าสมณวงศ์ที่สืบเนื่องมาจากอัครสาวกของพระพุทธเจ้าคงจะสูญสิ้นแล้ว

ขณะที่กำลังทรงวิตกและยังไม่เห็นทางที่จะแก้ไขได้ พระภิกษุสมเด็จพระเจ้าฟ้ามงกุฎก็ทรงได้กิตติศัพท์ว่ามีพระเถระมอญองค์หนึ่ง ชื่อชาย นามฉายาว่า พุทธวงศ์ บวชมาแต่เมืองมอญเป็นเจ้าของาวาสวัดบวรเมศ เป็นที่พระสุเมธมุนี ในประวัติวัดบวรเมศกล่าวว่า พระสุเมธมุนีเป็นผู้รู้ข้อวัตรปฏิบัติแตกฉานในพระไตรปิฎกและประพฤติวัตรปฏิบัติอย่างเคร่งครัด พระภิกษุสมเด็จพระเจ้าฟ้ามงกุฎจึงเสด็จไปทรงทำวิสาสะสนทนาด้วย พระสุเมธมุนีได้แสดงศาสนวงศ์และข้อวัตรปฏิบัติ ของพระมอญคณะที่ท่านอุปสมบทมาให้ทรงทราบจนเป็นที่พอพระทัย และพระภิกษุสมเด็จพระเจ้าฟ้ามงกุฎทรงพิจารณาเห็นว่า ไม่ห่างไกลจากพระพุทธบัญญัติก็ทรงยินดี และเลื่อมใสที่จะประพฤติปฏิบัติแบบพระมอญและทรงยอมรับนับถือพระสุเมธมุนีเป็นพระอาจารย์ในการศึกษาพระธรรมวินัยและพระไตรปิฎก และได้เสด็จกลับไปประทับ ณ วัดสมอราย (วัดราชาธิวาส) เมื่อ พ.ศ. ๒๓๗๒ ทั้งนี้เพราะถ้ายิ่งประทับอยู่ ณ วัดมหาธาตุซึ่งเป็นประทับของสมเด็จพระสังฆราชก็ไม่ทรงสามารถที่จะประพฤติให้ผิด

จากระเบียบแบบแผนของพระสงฆ์ในวัดได้ มีพระภิกษุที่เป็นศิษย์ของพระองค์ที่เลื่อมใสในพระดำริและได้ตามเสด็จไปวัดสมอรายด้วย^{๑๒} พระองค์พร้อมด้วยศิษย์ได้ทรงกระทำทัฬหกรรมอุปสมบทซ้ำอีกครั้งหนึ่ง ณ สีมาน้ำ หน้าวัดสมอราย (วัดราชาธิวาส) และเพื่อให้แนพระราชหฤทัยในการอุปสมบทยิ่งขึ้น พระภิกษุที่เป็นพระอุปัชฌาย์และนั่งปรกในครั้งนั้นล้วนเป็นพระรามัญทั้งสิ้นจำนวน ๑๔ รูป^{๑๓} และทุกรูปมีพรรษา ๒๐ ปี ขึ้นไปแล้วทั้งนั้น ทั้งยังอุปสมบทมาแต่สีมากลยาณีในประเทศรามัญอีกด้วย (คือที่เมืองหงสาวดี ซึ่งปัจจุบันเป็นส่วนหนึ่งของประเทศพม่า ซึ่งสืบมาจากลังกาทวีป) การทำทัฬหกรรมครั้งนั้น ได้ทำเต็มพระราชอุทยาด้วยเพื่อให้หมดความคลางแคลงพระราชหฤทัย กล่าวคือให้สวดกรรมวาจาคู่ทั้งทำนองรามัญและทำนองมคธจบครั้งหนึ่งแล้ว ก็เปลี่ยนอุปัชฌาย์และคู่สวดชุดใหม่ เวียนกันไปจนจำนวน ๑๔ องค์ทำอยู่ทำนองนี้ถึง ๖ ครั้ง แล้วทรงเปลี่ยนทำให้อีกพระศิษย์หลวงทั้ง ๙ รูปด้วย คณะสงฆ์ที่เกิดขึ้นภายใต้การนำของสมเด็จพระเจ้าฟ้ามงกุฎนี้ได้ชื่อว่า คณะสงฆ์ธรรมยุติกา และมีพระสงฆ์รามัญนิกายเป็นครูสืบเนื่องมาแต่พระสงฆ์รามัญนิกายซึ่งได้รับอุปสมบทมาแต่สีมากลยาณี ในรามัญประเทศ

เมื่อพระภิกษุสมเด็จพระเจ้าฟ้ามงกุฎได้ทรงผนวชแปลงเป็นรามัญนิกายแล้วก็ทรงร่วมสมาคมเฉพาะกับพระมอญในคณะของพระสุเมธมุนีเท่านั้น มิได้ร่วมสมาคมกับพระมอญทั่วไป แต่ก็ทรงครองแหวกอย่างพระมอญ ต่อมาก็ได้ทรงตั้งระเบียบวัตรปฏิบัติ สำหรับพระสงฆ์ธรรมยุติกาได้ทรงถือพระวินัยตามพระไตรปิฎกเป็นหลัก วัตรปฏิบัติอย่างใดที่พระสงฆ์สยาม(มหา)นิกายหรือพระสงฆ์รามัญนิกายประพฤติ ถ้าทรงสอบสวนเห็นว่าถูกต้องตามพุทธบัญญัติก็คงไว้ ถ้าเห็นว่าผิดก็เลิกหรือทรงแก้ไขให้เป็นไปตามที่ทรงดำริว่าถูกต้องตามพุทธบัญญัติ ด้วยเหตุนี้พระสงฆ์ธรรมยุติกาก็มีวัตรปฏิบัติผิดจากพระมหานิกายและพระรามัญนิกาย มีแต่การห่มผ้าเท่านั้นที่ยังเป็นเหมือนพระมอญ^{๑๔}

การที่พระองค์ทรงจัดระเบียบพระสงฆ์ธรรมยุติอย่างนี้ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงทราบและก็ไม่ทรงรังเกียจในทางธรรม คือในด้านวัตรปฏิบัติของพระสงฆ์ธรรมยุติทั้งนี้เห็นได้จากการที่ทรงตั้งพระสงฆ์ธรรมยุติเป็นพระราชาคณะหลายรูป แต่ทรงมีข้อรังเกียจในทางโลกอยู่ประการหนึ่ง คือ การห่มผ้าอย่างมอญ ถึงกระนั้นพระองค์ก็ได้ทรงหักห้ามแต่ประการใด จนเวลาใกล้จะเสด็จสวรรคต เพราะทรงตระหนักดีว่าพระภิกษุสมเด็จพระเจ้าฟ้ามงกุฎจะทรงเป็นผู้สืบราชสมบัติต่อและคงจะบังคับให้พระมหานิกายแปลงเป็นธรรมยุติ นุ่งห่มแบบพระมอญไปหมด ครั้นเมื่อพระภิกษุสมเด็จพระเจ้าฟ้ามงกุฎทรงทราบความเรื่องนี้ก็เข้าพระทัยในพระราชวิตกเรื่องนี้จึงทรงเขียนคำสารภาพความว่าที่ทรงจัดการต่างๆ มานันมีพระราชประสงค์แต่จะประเพณีพระธรรมวินัยให้ถูกต้องตามพระพุทธบัญญัติ โดยทรงเห็นว่าไม่เกี่ยวข้องกับราชการบ้านเมือง เมื่อทราบว่ามีบางอย่างไม่ชอบ อธิษฐานก็จะไม่ฝ่าฝืน แล้วพระองค์ก็ได้ตรัสสั่งให้พระสงฆ์ธรรมยุติกลับห่มคลุมอย่างมหานิกายตามเดิม ส่วนพระองค์เองก็ทรงเลิกห่มผ้าอย่างมอญตั้งแต่นั้นมาจนลามนวล การครั้งนี้ก็เป็นทีพอพระราชหฤทัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว และได้ทรงแสดงความรังเกียจต่อไป^๔

ครั้นถึงรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระสงฆ์ธรรมยุติซึ่งมีสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาปวเรศวริยาลังกรณ์ (ครั้งทรงมีพระยศเป็นกรมหมื่นนวัตรวรางษีสุริยพันธุ์) เป็นประธานของหมู่คณะได้เข้าชื่อกันขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตกลับห่มแหวกอย่างมอญอีก พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชดำรัสว่าพระองค์ไม่ทรงถือการพระศาสนาเข้ามาเกี่ยวข้องด้วยการแผ่นดิน ถ้าพระสงฆ์เห็นว่าปฏิบัติอย่างไรถูกปรารถนาจะได้ตามใจ เท่ากับว่าได้พระราชทานเสรีภาพในการปฏิบัติพระศาสนาแก่พระสงฆ์ทั่วไปตั้งแต่นั้นมา พระสงฆ์คณะของกรมพระยาปวเรศวริยาลังกรณ์ วัดบวรนิเวศวิหารก็ได้กลับมาครองจีวร

แหวกอีก และก็เป็นแบบของการห่มผ้าพระสงฆ์ธรรมยุติตั้งแต่นั้นมาจนถึงทุกวันนี้^๖

รัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ในสมัยรัชกาลที่ ๔ การปกครองคณะสงฆ์ทั้งฝ่ายไทยและรามัญ ก็ยังเป็นไปตามแบบอย่างครั้งรัชกาลที่ ๓ คือมีคณะใหญ่ ๔ คณะคือ คณะเหนือ คณะใต้ คณะกลาง และคณะอรัญวาสี ส่วนคณะธรรมยุตินั้นก็ได้รับยกย่องเป็นคณะหนึ่ง โดยมีสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาปวเรศวริยาลังกรณ์ครั้งทรงเป็นกรมหมื่นนวัตรวรางษีสุริยพันธุ์เป็นผู้บังคับบัญชาและรวมอยู่ในคณะกลางไม่ได้แยกออกเป็นคณะต่างหากทั้งยังได้มีการตั้งราชทินนามพระราชาคณะฝ่ายรามัญเพิ่มอีก ๒ ตำแหน่งคือ พระรามัญมุณีและพระรามัญมหาเถร^๗

รัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ในสมัยรัชกาลที่ ๕ นั้นการคณะสงฆ์ยังคงเป็นอย่างเดิม มีการเปลี่ยนแปลงบ้างเพียงเล็กน้อย คือได้เพิ่มคณะธรรมยุติขึ้นมาอีกคณะหนึ่ง ทั้งนี้โดยรวมวัดที่เป็นนิกายเดียวกันทั้งหมดทั้งที่อยู่ในกรุงเทพฯ และที่อยู่ในหัวเมืองทั้งฝ่ายเหนือและปากซี้ได้ ทั้งยังให้คณะอรัญวาสียุบไปรวมกับคณะธรรมยุติ ได้มีการเพิ่มตำแหน่งพระอุบาลีคุณูปมาจารย์เป็นตำแหน่งเจ้าคณะรองฝ่ายอรัญวาสีคู่กับพระสาสนโสภณเป็นตำแหน่งเจ้าคณะรองฝ่ายคณะธรรมยุติ^๘ ส่วนคณะเหนือ คณะกลาง และคณะใต้ ก็ยังคงอยู่ตามเดิม

ในรัชกาลนี้คณะสงฆ์รามัญนิกายก็ยังคงแบ่งแยกกันขึ้นอยู่กับคณะทั้ง ๔ ตามเดิม แต่การศึกษาเล่าเรียนของคณะสงฆ์รามัญเสื่อมถอยลงไปมาก เจ้าพระยาภาสกรวงศ์เสนาบดีกระทรวงธรรมการจึงเห็นควรที่จะรวมคณะสงฆ์รามัญนิกายทั้งหมดที่แยกกันขึ้นกับคณะต่างๆ เข้าด้วยกันและให้ยกไปขึ้นกับคณะธรรมยุติ ทั้งนี้เพราะมีวิธีการคณะสงฆ์แบบเดียวกัน จะได้ปรับปรุงการศึกษาให้ดีขึ้น และขอให้ตั้งพระสุเมธอาจารย์ขึ้นเป็น

เจ้าคณะใหญ่^{๑๙} ดังเดิมและให้พระคุณวงศ์เป็นเจ้าคณะรอง
ทั้งนี้โดยให้ยกคณะรามัญนิกายไปขึ้นกับคณะธรรม-
ยุติ ซึ่งมีสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมหมื่นวชิรญาณ-
วโรรสเป็นเจ้าคณะปกครองอีกทีหนึ่ง เพื่อให้การปกครอง
คณะสงฆ์รามัญเรียบร้อย แต่แล้วพระสุเมธจารย์ก็ได้มี
เรื่องวิวาทกับพระคุณวงศ์อีกในการจัดคณะ เพราะพระ
คุณวงศ์ไม่มีความนับถือในพระสุเมธจารย์ จึงไม่ยอม
ปฏิบัติตามคำสั่งและไม่ยอมขึ้นกับพระสุเมธจารย์ กรม
สังฆการี จึงเข้าไปไกล่เกลี่ยและจัดการเรียกเก็บบัญชีวัด
มอญ เจ้าอาวาส เจ้าอธิการตลอดจนพระภิกษุสามเณร
จากวัดที่เคยขึ้นกับพระคุณวงศ์เอง และให้พระสุเมธ-
จารย์จัดการเรียกเก็บบัญชีดังกล่าวจากวัดรามัญอื่น ๆ^{๒๐}
ทั้งนี้เพื่อรวบรวมส่งให้กรมสังฆการี กระทรวงธรรมการ
นำส่งไปรวมคณะธรรมยุติอีกต่อหนึ่ง แต่ปรากฏว่า
สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมหมื่นวชิรญาณวโรรส
เจ้าคณะใหญ่คณะธรรมยุติไม่เต็มพระทัยที่จะรับภาระนี้
จะทรงมอบให้เจ้าคณะรองพระองค์เจ้าอรุณนิภาคุณากร
ปกครองแทน ซึ่งก็ไม่เต็มพระทัยที่จะดูแลเช่นกัน เห็นว่า
ควรจะให้ขึ้นกับคณะมหานิกายไปตามเดิม การรวม
คณะสงฆ์รามัญนิกายกับคณะธรรมยุติจึงไม่สำเร็จ กรม
สังฆการีจึงต้องรับหน้าที่ปกครองคณะรามัญต่อไป โดย
ต้องสั่งการแยกเป็น ๒ ฝ่าย คือ ทั้งฝ่ายพระสุเมธจารย์
และฝ่ายพระคุณวงศ์^{๒๑}

การที่พระสุเมธจารย์ได้รับแต่งตั้งเป็นเจ้าคณะใหญ่
อีกในครั้งนี้อีกทำให้เกิดความแตกแยกในคณะสงฆ์รามัญขึ้น
บรรดาวัดที่ไม่พอใจในการปกครองของเจ้าคณะก็พากัน
มาร้องเรียนกับกรมสังฆการี และวัดบางวัดถึงกับพากัน
เลี้ยวออกจากการปกครองของเจ้าคณะโดยไปบวชแปลง
เป็นธรรมยุติและขอขึ้นกับคณะธรรมยุติ วัดรามัญที่
แปลงแล้วนี้ สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมหมื่นวชิรญาณ
วโรรสทรงรับให้ขึ้นในคณะธรรมยุติ แต่วัดใดที่แปลงแล้ว
แต่มีความประพฤติไม่ถูกต้องตามแบบธรรมยุติ ก็ไม่ทรง
รับเข้าในสังกัด และทรงเรียกวัดนั้น ๆ ว่า 'รามัญแปลง'
หรือ 'มอญแปลง'^{๒๒}

ปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นทำให้เจ้าพระยาภาสกรวงศ์
เห็นว่าพระสุเมธจารย์นั้น ไม่สามารถจะจัดการปกครอง
ให้เรียบร้อยได้^{๒๓} ในพ.ศ. ๒๔๔๒ (ร.ศ. ๑๑๘) จึงได้ขอ
พระบรมราชานุญาตยกคณะรามัญทั้งในกรุงและหัวเมือง
ให้ไปขึ้นกับสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์วัดราชบูรณะ
ยกเว้นวัดบวรเมศล กับวัดมอญที่แปลงเป็นธรรมยุติ^{๒๔}
ส่วนพระสุเมธจารย์นั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอม
เกล้าเจ้าอยู่หัวได้โปรดให้ถอดออกจากตำแหน่งเจ้าคณะ
ให้เป็นแต่เจ้าอาวาสวัดชนะสงครามเท่านั้น

ต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๔๕ (ร.ศ. ๑๒๑) โปรดให้ตรา
พระราชบัญญัติคณะสงฆ์แบ่งการปกครองออกเป็น ๔
คณะ คือคณะเหนือ คณะใต้ คณะธรรมยุติ และคณะกลาง
ให้มีเจ้าคณะปกครองตามลำดับคือมี เจ้าคณะมณฑล
เจ้าคณะเมือง เจ้าคณะแขวง เจ้าคณะหมวดและ
เจ้าอาวาสวัด คณะสงฆ์รามัญนิกายก็ไม่ได้รับยกย่อง
เป็นคณะเอกเทศทั้งนี้เพราะ 'พระสงฆ์ในคณะนี้ไม่
เจริญด้วยคุณธรรมและมีจำนวนน้อย เจ้าคณะเอาไว้ไม่
อยู่จึงไม่ได้รับยกย่องเป็นคณะต่างๆ วัดรามัญอยู่ในเขต
เมืองคณะใด ก็ขึ้นเมืองนั้น ขึ้นคณะนั้น คณะรามัญเป็น
อันมีแต่ชื่อ'^{๒๕}

ด้วยเหตุนี้ตำแหน่งเจ้าคณะใหญ่ฝ่ายรามัญ จึง
สิ้นสภาพไปหลังจากประกาศใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์
ร.ศ. ๑๒๑ แล้ว และก็ไม่ปรากฏว่าได้มีการแต่งตั้ง
พระราชาคณะที่ 'พระสุเมธจารย์บริหารธรรมชั้น
รามัญสังฆคณาธิบดี ตำแหน่งเจ้าคณะใหญ่ฝ่ายรามัญ'
อีกเลยตั้งแต่พระสุเมธจารย์เจ้าอาวาสวัดชนะสงคราม
องค์ที่มีเรื่องกับพระคุณวงศ์มรณภาพไปเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๕

รัชกาลพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว

ในสมัยรัชกาลที่ ๖ ได้มีการปรับปรุงการปกครอง
คณะสงฆ์ครั้งสำคัญ นั่นคือพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้า
เจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ ได้มอบอำนาจสิทธิขาดในการ
ปกครองบังคับบัญชาคณะสงฆ์แก่สมเด็จพระมหาสมณเจ้า
กรมพระยาวชิรญาณวโรรสทั้งนี้ก็เนื่องจากแต่โบราณนั้น

การปกครองดูแลคณะสงฆ์ในประเทศไทยถือเป็นพระราชภาระของพระองค์พระมหากษัตริย์ ในฐานะทรงเป็นองค์เอกอัครศาสนูปถัมภก โดยมีสังฆการีธรรมการเป็นผู้สนองพระบรมราชโองการ แม้จะมีสมเด็จพระสังฆราชทรงดำรงอยู่ในฐานะมหาสังฆปริณายกก็จริงแต่ในทางพฤตินัยแล้ว สมเด็จพระสังฆราชไม่มีอำนาจในการบริหารบังคับบัญชาต่อมาเมื่อมีกระทรวงธรรมการ อำนาจการบังคับบัญชาคณะสงฆ์ก็ตกอยู่แก่เสนาบดีกระทรวงธรรมการ เท่ากับว่า คณะสงฆ์ต้องถูกปกครองโดยคฤหัสถ์ และเป็นผู้ไม่รู้ไม่เข้าใจในเรื่องเกี่ยวกับพระดีพ้อ ภาพการณ์คณะสงฆ์จึงเสื่อมโทรมมาเป็นเวลานานจนกระทั่งได้ทรงพระราชทานอำนาจดังกล่าวข้างต้น ใน พ.ศ. ๒๔๕๕ (ร.ศ. ๑๓๑) ตั้งแต่นั้นมา สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส ก็ทรงเป็นสมเด็จพระสังฆราชแห่งคณะสงฆ์ไทยองค์แรก ทรงมีอำนาจสิทธิขาดในการปกครองคณะสงฆ์ และทรงเป็นผู้นำให้พระสงฆ์ได้ปกครองกันเองโดยเป็นอิสระตั้งแต่นั้นมาจนบัดนี้^{๒๖}

เมื่อสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรสทรงมีอำนาจสิทธิขาดในการปกครองคณะสงฆ์แล้ว พระองค์ก็ทรงพยายามปรับปรุงการคณะสงฆ์ให้รุ่งเรืองในทุกทาง ทรงออกพระมหาสมณานัติ พระมหาสมณวินิจัย ทรงวางระเบียบแบบแผนต่าง ๆ ทรงวางระเบียบการเทียบตำแหน่งทางฝ่ายบริหารกับฝ่ายปริยัติ ได้ทรงคิดแบบดวงตราประจำตำแหน่งเจ้าคณะต่าง ๆ ใหม่ทั้งหมด เพื่อความเป็นระเบียบและเหมาะสม^{๒๗}

ส่วนคณะสงฆ์สามัญในระยนี้ลดจำนวนลงไปมาก วัดราษฎร์ส่วนมากมักจะมีพระสงฆ์ไทยเข้าไปอยู่แทนที่ พระสงฆ์สามัญและมีจำนวนมากกว่าพระสงฆ์สามัญด้วย สถานการณ์เช่นนี้จะเริ่มมาตั้งแต่ต้นรัชกาลที่ ๔ แล้ว คือจะเห็นได้จากความเป็นไปของวัดชนะสงครามซึ่งเป็นวัดราษฎร์ที่เป็นพระอารามหลวงและเป็นที่พักพิงของเจ้าคณะใหญ่ฝ่ายราษฎร์หลายองค์ก็ได้กลายเป็นวัดพระสงฆ์ไทย เพราะมีพระสงฆ์ไทยมากกว่าพระสงฆ์สามัญ

ในสมัยรัชกาลที่ ๕ สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรสได้ทรงปรับปรุงการศึกษาคณะสงฆ์หลายประการ มีทั้งการเปลี่ยนแปลงแก้ไขของเก่าบ้าง ตั้งหลักสูตรใหม่บ้าง ซึ่งก็ใช้เป็นหลักการศึกษาของคณะสงฆ์มาจนทุกวันนี้

รัชกาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล

ในสมัยรัชกาลที่ ๗ นั้นการปกครองคณะสงฆ์ยังคงดำเนินการไปตามแบบอย่างในรัชกาลที่ ๖ จนกระทั่งเกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครองราชอาณาจักร ใน พ.ศ. ๒๔๗๕ จากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบอบประชาธิปไตย ก็ทำให้เริ่มมีความคิดว่าคณะสงฆ์ไทยควรมีนิกายเดียว ไม่ควรแยกเป็นคณะธรรมยุติกนิกาย และคณะมหานิกาย จนมาถึงในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล รัชกาลที่ ๘ ได้มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ฉบับใหม่พุทธศักราช ๒๔๘๔ โดยถ่ายแบบมาจากรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย นั้นเอง^{๒๘}

พระราชบัญญัติปกครองคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๔๘๔ นั้น มีสาระสำคัญอยู่ที่ไม่แบ่งแยกนิกายมุ่งรวมนิกายสงฆ์ให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน คือ 'คณะสงฆ์ไทย' ส่วนรูปแบบการปกครองแบ่งเป็นฝ่าย นิติบัญญัติได้แก่สังฆสภา บริหารได้แก่สังฆมนตรี การวินิจัยอธิกรณ์ ได้แก่คณะวินัยธร (เทียบเท่ากับฝ่ายตุลาการ ทางการปกครองบ้านเมือง) แต่การปกครองคณะสงฆ์ไม่ราบรื่นเท่าที่ควรเนื่องจากเกิดความขัดแย้งเกี่ยวกับจารีตประเพณี และลัทธิวิธีปฏิบัติของคณะสงฆ์ที่ต่างนิกายกัน ดังนั้นเพื่อความสงบเรียบร้อยในการปกครองคณะสงฆ์ สมเด็จพระสังฆราชเจ้ากรมหลวงวชิรญาณวงศ์วัดบวรนิเวศวิหาร จึงได้อาราธนาพระเถระของทั้งสองนิกายมาประชุมกัน และนำเรื่องเสนอสังฆมนตรี ในที่สุด เมื่อวันที่ ๑๙ ตุลาคม ๒๔๙๕ ก็เป็นตกลงว่า การปกครองคณะสงฆ์

ไทยให้แยกกันปกครองตามนิาย แต่ใช้พระราชบัญญัติปกครองคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๔๘๔ เป็นหลักแห่งการปกครอง เพราะการแยกกันเป็นเพียงแต่แยกการปกครองในส่วนย่อย คือระดับภูมิภาค แต่รวมเป็นอันเดียวกันในระดับสูงสุด คือ สังฆมณฑล และองค์สกลมหาสังฆปริณายกก็มีองค์เดียวคณะสงฆ์ไทยจึงเรียกได้ว่ามีเพียงคณะเดียวตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา^{๒๙}

ส่วนคณะสงฆ์รามัญนั้น ส่วนที่เป็นรามัญธรรมยุติก็นับตรงต่อเจ้าคณะใหญ่ธรรมยุติกหรือเจ้าคณะธรรมยุติในเมืองนั้น ๆ เมื่อมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ๒๔๘๔ พระรามัญธรรมยุติในเมืองนั้น ๆ ก็ขึ้นกับเจ้าคณะจังหวัดธรรมยุตินั้น ถ้าหากเจ้าคณะจังหวัดนั้นมีไชธรรมยุติ พระรามัญธรรมยุติก็นับต่อเจ้าคณะใหญ่ธรรมยุติ ส่วนพระรามัญที่มีไชธรรมยุติที่ไม่มีปัญหาอะไรเมื่อได้ประกาศแยกการปกครองสงฆ์ในวันที่ ๑๙ ตุลาคม ๒๔๙๔ แล้ว วัดรามัญธรรมยุติต่าง ๆ ก็ได้โอนมาขึ้นในสังกัดคณะธรรมยุติ ใน พ.ศ. ๒๔๙๕^{๓๐}

รัชกาลปัจจุบัน

ในรัชกาลปัจจุบัน การปกครองคณะสงฆ์ได้ดำเนินการตามพระราชบัญญัติปกครองคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๔๘๔ เรื่อยมาและได้เปลี่ยนการปกครองแยกตามนิาย ในปี ๒๔๙๔ ดังกล่าวแล้ว จนกระทั่ง พ.ศ. ๒๕๐๕ การปกครองคณะสงฆ์ได้มีการเปลี่ยนแปลงอีกครั้งหนึ่งคือได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติปกครองคณะสงฆ์ พุทธศักราช ๒๕๐๕ ซึ่งก็คือพระราชบัญญัติปกครองคณะสงฆ์ที่ใช้กันอยู่ในปัจจุบัน การปกครองคณะสงฆ์กลับไปใช้แบบมีมหาเถรสมาคม สมเด็จพระสังฆราชทรงดำรงตำแหน่งประธานกรรมการมหาเถรสมาคมกรรมการมหาเถรสมาคมประกอบด้วยสมเด็จพระราชาคณะซึ่งเป็นกรรมการโดยตำแหน่ง ๖ รูป และกรรมการที่สมเด็จพระสังฆราชทรงแต่งตั้งอยู่ในตำแหน่งคราวละ ๒ ปี อีก ๘ รูป เป็นฝ่ายมหานิกาย ๔ รูป ฝ่ายธรรมยุติ ๔ รูป โดยนิตินัย คณะสงฆ์มีคณะเดียวคือ คณะสงฆ์ไทย แต่โดยพฤตินัยแล้วยังคงแตกเป็น

๒ คณะอยู่คือ คณะธรรมยุติ กับคณะมหานิกาย การปกครองในส่วนภูมิภาคก็ปกครองตามนิายเหมือนกันครั้งใช้พระราชบัญญัติปกครองคณะสงฆ์ฉบับก่อนแต่การบริหารส่วนกลางอยู่ในมหาเถรสมาคม

พระสงฆ์รามัญได้ชื่อว่า เป็นผู้ปฏิบัติเคร่งครัดในพระธรรมวินัยมาแต่โบราณ และถือว่าเป็นพระธรรมวินัยที่ถูกต้องตามพระวินัยบัญญัติของพระพุทธเจ้า พระสงฆ์รามัญนั้น ในครั้งแรกก็เป็นไปตามแบบอาณาจักรรามัญทั้งนี้เพราะบวชมาจากอาณาจักรรามัญโดยตรงทั้งวัตรปฏิบัติ และการสังวรธยาย (การสวดมนต์) หรือที่เรียกกันว่า 'มอญนอก' ในชั้นแรก ๆ ที่เข้ามาอยู่ในประเทศไทยจึงรวมกันอยู่เป็นเอกเทศในพวกเดียวกัน เพราะยังไม่เข้าใจภาษาไทยได้ดีพอทั้งสังฆกรรมและการสังวรธยายต่าง ๆ ก็ใช้ภาษามอญเป็นพื้น และวัดมอญส่วนมากก็อยู่ในชุมชนที่เป็นชาวมอญอีกด้วย ซึ่งคงเป็นเช่นนั้นเรื่อยมาจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์

ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ พระสงฆ์รามัญได้มีส่วนเกี่ยวข้องกับพระสงฆ์ไทยมากขึ้นโดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านการปกครอง คือต้องไปรวมกับคณะใดคณะหนึ่งดังได้กล่าวมาแล้วประกอบกับผู้ที่เข้ารับบวชอุปสมบทในคณะสงฆ์รามัญในระยะหลังก็เป็นผู้ที่เกิดในประเทศไทยเป็นส่วนใหญ่มีความรู้ความสามารถใช้ภาษาไทยได้ดีเหมือนกับคนไทยทั่ว ๆ ไป การบางอย่างจึงอนุวัตรตามอย่างไทย แต่ส่วนใหญ่ก็ยังคงรักษาแบบรามัญเอาไว้ ดังปรากฏหลักฐานว่าในรัชกาลที่ ๓ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์นั้น พระสงฆ์รามัญในประเทศไทย ได้กระทำสังฆกรรมโดยเฉพาะในการบรรพชาอุปสมบททั้งแบบรามัญ (ใช้สำเนียงรามัญ) และแบบมคธ (ใช้สำเนียงมคธ) ต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๔๐ (ร.ศ. ๑๑๖) เมื่อเกิดคณะรามัญธรรมยุติก็นับ วัดรามัญที่แปลงเป็นธรรมยุติก็นับตรงต่อธรรมยุติระเบียบพิธีการบางอย่างจึงอนุวัตรตามอย่างธรรมยุติบางอย่างก็คงเดิม ส่วนวัดรามัญที่มีได้แปลงเป็นธรรมยุติก็ไปขึ้นกับมหานิกาย จึงได้อนุวัตรตามอย่างของคณะมหานิกายและร่วมสังฆกรรมกับคณะมหานิกาย

การสวดพระปริตร

ธรรมเนียมอย่างหนึ่งของพระสงฆ์รามัญที่มีมาแต่โบราณกาลซึ่งได้รักษาสืบต่อกันมาจนกระทั่งปัจจุบัน และเป็นราชประเพณีอย่างหนึ่งของราชสำนักไทยจนทุกวันนี้คือการสวดพระปริตรแบบรามัญ

การสวดพระปริตรเป็นการสวดเพื่อคุ้มครอง ป้องกันภัยอันตรายต่าง ๆ (ปริตร แปลว่า คุ้มครอง) ไทยเรารับตำราการสวดพระปริตรมาจากลังกามี ๒ ชนิดคือราชปริตร ๗ ตำนาน และราชปริตร ๑๒ ตำนาน แต่ก่อนถ้าเป็นงานมงคลสำคัญ เช่น ทำบุญบ้าน ฉลองพระ โขนจุก จะสวดปริตร ๗ ตำนาน ถ้าเป็นงานใหญ่เช่นพระราชพิธีสวดมนต์วันเดียว ได้แก่พิธีถือน้ำ พิธีแรกนา หรืองานฉลองอายุ งานแต่งงาน จะสวดปริตร ๑๒ ตำนาน ต่อมาปริตร ๑๒ ตำนานก็ใช้เฉพาะงานหลวง เช่น พระราชพิธีต่าง ๆ^{๓๒}

สำหรับกระบวนการสวดพระปริตรนั้นโดยปกติพระรามัญนิกายจะสวดทำนองหนึ่งพระมหานิกายทำนองหนึ่ง ซึ่งเรียกว่าการสวดอย่างสังโยค และพระธรรมยุติกนิกายจะสวดอีกทำนองหนึ่งซึ่งคล้ายกับทำนองลังกาสम्मอญ แต่คำสวดรวมกันจะใช้ทำนองของมหานิกายส่วนระเบียบพระปริตรนั้นของพระมหานิกายกับพระรามัญนิกายสวดเหมือนกัน แต่พระธรรมยุติกนิกายนั้นพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงแก้ไขเป็นอีกอย่างหนึ่งคือทรงตัดทอนคาถาที่เพิ่มนอกปริตรหลายแห่ง นอกจากนี้พระธรรมยุติกนิกายก็สวดแต่ปริตร ๗ ตำนานเท่านั้น การทำนํ้ามนต์ก็เป็นส่วนหนึ่งของการสวดพระปริตรฉะนั้นจึงเป็นประเพณีบ้านเมืองมาแต่โบราณเมื่อมีการสวดพระปริตรก็จะต้องตั้งบาตรหรือหม้อใส่นํ้ามีเทียนจุดติดไว้และผูกด้ายสายสิญจน์ล่อให้พระสงฆ์ถือในเวลาสวดพระปริตร^{๓๓}

การสวดพระปริตรทำนํ้าพระพุทธรณ์ถือเป็นการสำคัญในราชประเพณีอย่างหนึ่งมีตำแหน่งพระครูปริตรไทย ๔ รูป พระครูพระปริตรมอญ ๔ รูป สำหรับสวดทำนํ้าพระพุทธรณ์ในบรรดางานพระราชพิธีมีสงฆมูรธาภิเษก ซึ่งจะมีพระราชคณะไทยรูปหนึ่ง มอญรูปหนึ่งกับพระครูพระปริตรทั้ง ๘ รูปนั้น สวดทำนํ้าพระพุทธรณ์สำหรับใช้สงฆมูรธาภิเษกทุกงาน และปกติแล้ว พระครูพระปริตรมอญต้องเข้ามาสวดทำนํ้าพระพุทธรณ์ที่หอศาสตราคมทุกวัน นํ้ามนต์พระปริตรนั้นส่วนหนึ่งแบ่งส่งไปสำหรับเป็นนํ้าสรงพระพักตร์และโลงจสรง อีกส่วนหนึ่งใส่บาตร ๒ ใบ ให้สังฆการีถือตามพระปริตร ๒ รูป เข้าเดินประดัยหย้าคาที่ในพระราชวังในเวลาบ่าย ๑๔ นาฬิกา ทุกวันเสมอมาตั้งแต่โบราณ^{๓๔}

พระครูพระปริตรรามัญ ๔ รูป ที่ทำนํ้าที่สวดพระปริตรทำนํ้าพระพุทธรณ์ที่หอศาสตราคม ในพระบรมมหาราชวัง ได้แก่ พระครูราชสังวร พระครูสุนทรวิลาส พระครูราชปริตร และพระครูสิทธิเดชะ ในสมัยรัตนโกสินทร์พระครูทั้ง ๔ รูปนี้ ประจำอยู่ที่วัดชนะสงคราม ส่วนพระครูพระปริตรไทย ๔ รูป ที่ร่วมในการสวดพระปริตรได้แก่พระครูปริตรโกศล พระครูพุทธรณ์ปริชา พระครูอุดมสังวร และพระครูอมรวิชัย สองรูปแรกเป็นตำแหน่งประจำวัดบวรนิเวศวิหารสองรูปหลังประจำวัดพระเชตุพน ประเพณีการสวดพระปริตรแบบรามัญเป็นประจำทุกวันได้ถือปฏิบัติมาจนกระทั่งถึง พ.ศ. ๒๔๔๙ ปรากฏว่าพระภิกษุที่สามารถสวดรามัญได้นั้นมีน้อยรูปไม่พอจะผลัดเปลี่ยนกันมาทำการสวดพระปริตรได้ทุกวัน พระครูราชสังวร (อายุวฑฒโก พิศ) ผู้รักษาการเจ้าอาวาสวัดชนะสงครามในครั้งนั้น ได้มีหนังสือถึงกรมการศาสนา ขอลดวันสวดพระปริตรลงกระทรวงศึกษาธิการได้นำความขึ้นกราบบังคมทูล ก็ได้รับพระบรมราชานุญาตให้ลดวันลงมาทำการสวดเฉพาะวันธรรมสวนะเท่านั้น พิธีในการสวดก็ยังคงเป็นไปตามปกติเช่นที่เคยปฏิบัติมา^{๓๕}

การอ้างอิง

๑. สุภรณ์ โอเจริญ, "ชาวมอญในประเทศไทย วิเคราะห์ฐานะและบทบาทในสังคมไทยตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนกลาง ถึง สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น" วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ แผนกวิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๙, หน้า ๑๗๓-๑๙๓.
๒. สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ, *ตำนานคณะสงฆ์* (พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ ร.อ.อนันต์ ชูงาม, พระนคร: วัชรินทร์การพิมพ์, ๒๕๑๓), หน้า ๒๓-๒๔.
๓. สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ, *เรื่องเดิม*, หน้า ๒๒-๒๙.
๔. สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ, *เรื่องเดิม*, หน้า ๔๒-๔๓.
๕. เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, *พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ ๒* (พระนคร:คุรุสภา, ๒๕๐๓), หน้า ๓๐.
๖. สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ, *เรื่องเดิม*, หน้า ๔๓.
๗. พระสมมตอมรพันธุ์และกรมพระยาดำรงราชานุภาพ, *เรื่องตั้งพระราชอาคันตุกะผู้ใหญ่ในกรุงรัตนโกสินทร์* (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์โสภณพิพรรณาการ, ๒๕๖๖), หน้า ๒๙.
๘. สุภรณ์ โอเจริญ, *เรื่องเดิม*, หน้า ๓๐๔-๓๐๙.
๙. สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ, *เรื่องเดิม*, หน้า ๔๗.
๑๐. *แถลงการณ์คณะสงฆ์ เล่ม ๒ 'แถลงการณ์ก่อนหน้าพระราชบัญญัติปกครองคณะสงฆ์ รศ.๑๒๑'* (พ.ศ. ๒๔๕๗), หน้า ๑๖-๑๗.
๑๑. สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ, *ความทรงจำ* (พระนคร:สมาคมสังคัมศาสตร์แห่งประเทศไทย, ๒๕๐๕), หน้า ๔๕-๔๘.
๑๒. สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ, *ความทรงจำ*, หน้า ๔๙-๕๐.
๑๓. พระมหาบุญช่วย สขวโน, *คณะสงฆ์รามัญในประเทศไทย* (พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พระวินัยมุณี, กรุงเทพฯ: ห้างหุ้นส่วนจำกัดศิริวรรณ, ๒๕๒๒), หน้า ๙๐-๙๑.
๑๔. สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ, *ความทรงจำ*, หน้า ๗๑.
๑๕. สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ, *ความทรงจำ*, หน้า ๗๒.
๑๖. พระมหาบุญช่วย สขวโน, *เรื่องเดิม*, หน้า ๙๔.
๑๗. เจ้าพระยาวิชิตรวงษ์วุฒิไกร (ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ สุขรัตน์), *ตำนานพระอารามแลทำเนียบสมณศักดิ์* (พิมพ์ในงานศพท่านผู้เขียน, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไทย, ๒๔๕๗), หน้า ๑๖๙.
๑๘. พระมหาบุญช่วย สขวโน, *เรื่องเดิม*, หน้า ๙๙-๑๐๐.
๑๙. พระสุนทรภู่ได้เคยกระทำความผิด จนถูกลดยศลงเป็นพระอุดมญาณ เพราะได้ทำทัณฑกรรมพระปลัดวัดปรียนิยกราบสเกินจากความผิดไป
๒๐. กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, *แฟ้ม ศ. ๑๒/๒ เรื่อง พระสุนทรภู่กับพระคุณวงศ์เกียงแย่งกันในการจัดคณะ*

๒๑. กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, แฟ้ม ศ.๑๒/๑๒ หนังสือเจ้าพระยาภาสกรวงศ์กราบทูลพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นสมมตอมรพันธุ์ ราชเลขานุการ ลงวันที่ ๒๒ เมษายน ๒๔๔๒ (ร.ศ. ๑๑๘).

๒๒. ตำนานจันทร วัดบวรนิเวศวิหาร, สำเนาพระมหาสมณศาสน์ ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส, เล่มพระหัตถ์ที่ ๓๑/๕๙ ถึงพระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์ รองเสนาบดีกระทรวงธรรมการ ลงวันที่ ๒๖ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๕๔ (ร.ศ. ๑๓๐) หน้า ๑๒๕.

๒๓. กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, แฟ้ม ศ. ๑๒/๑๕ หนังสือเจ้าพระยาภาสกรวงศ์ กราบทูลพระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นสมมตอมรพันธุ์ ราชเลขานุการ ลงวันที่ ๓๐ มกราคม พ.ศ. ๒๔๔๒ (ร.ศ. ๑๑๘).

๒๔. หอสมุดแห่งชาติ แฟ้ม ศ.๑๒/๑๒ เรื่องยกคณะรามัญ ทั้งในกรุงและหัวเมือง ไปขึ้นสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์

๒๕. "แถลงการณ์ก่อนหน้าพระราชบัญญัติปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑" ในแถลงการณ์คณะสงฆ์ เล่ม ๒ หน้า ๑๗.

๒๖. พระมหาบุญช่วย สขวโน, เรื่องเดิม, หน้า ๑๑๐-๑๑๓.

๒๗. พระมหาบุญช่วย สขวโน, เรื่องเดิม, หน้า ๑๑๓.

๒๘. พระมหาบุญช่วย, สขวโน, เรื่องเดิม, หน้า ๑๑๔-๑๑๕.

๒๙. พระมหาบุญช่วย, สขวโน, เรื่องเดิม, หน้า ๑๒๐-๑๒๕.

๓๐. พระมหาบุญช่วย สขวโน, เรื่องเดิม, หน้า ๑๒๗-๑๒๘.

๓๑. พระมหาบุญช่วย สขวโน, เรื่องเดิม, หน้า ๑๒๙-๑๓๓.

๓๒. สมเด็จพระมหาเถรญาณุภาพ, "ตำนานพระปริตร", ในประชุมพระนิพนธ์เกี่ยวกับตำนานทางพระพุทธศาสนา, หน้า ๒๐๙-๒๑๔.

๓๓. สมเด็จพระมหาเถรญาณุภาพ, เรื่องเดิม, หน้า ๒๒๒.

๓๔. สมเด็จพระมหาเถรญาณุภาพ, เรื่องเดิม, หน้า ๒๒๒.

๓๕. สุภรณ์ โอเจริญ, เรื่องเดิม, หน้า ๑๙๑.